

บทที่ 2

ประวัติความเป็นมาของสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้

การศึกษาพื้นเพความเป็นมาทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะช่วยให้เข้าใจสภาพปัญหาในปัจจุบัน เพราะว่าแต่ละสังคมมีความทรงจำในอดีตของตน ซึ่งจะนำไปสู่ความสำนึกร่วมกันและความภูมิใจร่วมกัน ตลอดจนทำให้ทราบว่าสังคมนั้นเป็นใคร มีใครบ้างเป็นพวกเดียวกัน จะเห็นว่าไม่ว่าสังคมใดย่อมมีความสำคัญผูกพันกับอดีตของตนทั้งสิ้น เช่น ชาวมลายูในประเทศมาเลเซีย ชาวอังกฤษในออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ หรือชาวอเมริกันที่สืบเชื้อสายมาจากอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และสเปน ฯลฯ

ชาวไทยมุสลิมซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็เช่นเดียวกัน มีความสำนึกร่วมกันในประวัติศาสตร์ค่อนข้างสูง โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ"อารยธรรมปัตตานี"¹ ซึ่งอยู่ในรูปเรื่องราว เหตุการณ์ สถานที่ โบราณวัตถุ ตำนานคติชาวบ้าน ฯลฯ

สำหรับประวัติความเป็นมาอันแท้จริงของดินแดนบริเวณสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ในยุคแรก ๆ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด การสืบประวัติต้องอาศัยจดหมายเหตุของพ่อค้ายุโรปบาง อินเดียบาง จีนบางที่แล่นเรือมาค้าขายแล้วจกบันทึกไว้ แต่

¹ อารง สุทธศาสตร์, ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดภาคใต้ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2519), หน้า 106.

ก็ไม่ได้รายละเอียดยะไรมากนัก ในยุคหลัง ๆ ตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นต้นมาพอจะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์อ้างอิงได้บ้าง ในการศึกษาเรื่องราวของสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ จำเป็นต้องแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ตอน เพราะจังหวัดสกลกับปัตตานี ยะลา นราธิวาส มีความเป็นมาที่แยกจากกันดังต่อไปนี้

- ก. เมืองปัตตานี ปัจจุบันแยกเป็นจังหวัดปัตตานี ยะลา และ นราธิวาส
- ข. เมืองไทรบุรี ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของรัฐเคดาห์ ประเทศมาเลเซีย อีกส่วนหนึ่งเป็นจังหวัดสกล

ก. เมืองปัตตานี

1. ดินแดนปัตตานีสมัยโบราณ

ในสมัยโบราณชื่อของดินแดนแห่งนี้ไม่ปรากฏแน่ชัดในหลักฐานใด ๆ จนกระทั่งลอเรนซ์ พี บริกส์ (Lawrence P. Briggs) ได้ค้นพบหลักฐานบางประการแล้วได้นำเสนอในรูปบทความเรื่อง The Khmer Empire and The Malay Peninsula ในวารสาร Far Eastern Quarterly เมื่อปี พ.ศ. 2493 โดยกล่าวว่าบริเวณสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้และจังหวัดสงขลาในปัจจุบันมีชื่อเรียกในปี พ.ศ. 1149-1150¹ ว่า "อาณาจักรชือถู่" (Ch'ih-t'u) ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรฟูนาน และจากจดหมายเหตุของจีนราชวงศ์สุยได้กล่าวถึงอาณาจักรชือถู่ว่าอยู่ทางทะเลใต้ ประชาชนมีเชื้อสายเดียวกับประเทศฟูนาน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

พื้นดินของเมืองหลวงเกือบเป็นสี่แฉก¹ (คำว่า "สี่แฉก" ในภาษาจีนแปลว่า "ดินแฉก")

ส่วนหลักฐานอีกสายหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักกันมากในหมู่นักประวัติศาสตร์ กล่าวไว้ในสมัยเดียวกันนี้ ได้มีอาณาจักรแรกของชาวอินเดียนเกิดขึ้นในแหลมมาลายู ชื่อ "ลังกาสุกา" (Langkasuka) จีนเรียกว่า "หลังอาชีว" (Lang-ya-hsiu) ซึ่งอยู่ในช่วงเดียวกับจिनราชวงศ์เหลียง (พ.ศ.1044-1099) จดหมายเหตุจีน ได้บันทึกว่า ประเทศนี้ได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8 มีกำแพงเมืองทำด้วย อิฐ หิน มีไม้กฤษณาและน้ำมันการบูรมาก ประเพณีของประชาชนเปลือยกาย (ทอนบน) ใว้ผมยาว นุ่งผ้าฝ้ายทั้งผืน ถ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือเสนาบดีมีผ้าคลุม บ่า ใส่สร้อยคอทำด้วยเชือกทอง และใส่ตุ้มหูทองด้วย เมื่อพระเจ้าแผ่นดิน เสด็จออกจากพระนคร เสด็จกายโตรมขาวโดยทรงช้างที่แวดล้อมด้วยธง แสบัด คนตีกลอง และทหารที่มีระเบียบวินัยดีมาก² แต่อย่างไรก็ตามเรายังหาข้อสรุป ไม่ได้ว่าสี่แฉกกับลังกาสุกามีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร

ต่อมาในสมัยอาณาจักรศรีวิชัย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18) อาณาจักรศรีวิชัยได้แผ่อณาเขตครอบคลุมบริเวณปัตตานี แหลมมาลายู บางส่วนของบอร์เนียว ชวาและสุมาตรา สมัยนี้ศาสนาพุทธเจริญรุ่งเรืองมาก โดยเฉพาะในราชวงศ์ไศเลนทร์ สำหรับบริเวณปัตตานีได้มีการนับถือศาสนาพุทธกันโดยทั่วไป³

¹ คณะข้าราชการสมัยกรมสุราและกรมศุลกากร, เรื่องแหลมอินโดจีนสมัยโบราณ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2482) หน้า 38.

² Victor Purcell, Malaysia (New York : Walker and Company, 1965), pp.15-16.

³ อ. ลอสมาน. อิสลามในเอเชียอาคเนย์และตะวันออกไกล (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ผู้พิชิตการพิมพ์, 2518), หน้า 80.

ภายหลังเมื่ออาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมลงก็มีอาณาจักรอื่นเกิดขึ้น ดินแดนบริเวณปัตตานีถูกรอบงำโดยอาณาจักรที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น อาณาจักรพุกมาลาญ (ก่อนปี พ.ศ.1835) และอาณาจักรมัชปาหิต (ในพุทธศตวรรษที่ 19-20) ดินแดนบริเวณปัตตานีได้กลายเป็นเมืองท่าพาณิชย์ของอาณาจักรดังกล่าว¹ จนในที่สุดประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ชื่อของเมืองปัตตานีได้ปรากฏขึ้นในบริเวณดินแดนที่เคยสันนิษฐานว่าชื่อลังกาจูกา²

ชื่อเมืองปัตตานีเกิดขึ้นอย่างไรนั้นไม่มีหลักฐานแน่ชัด เพียงแต่ทราบจากพงศาวดารและตำนานต่าง ๆ ที่กล่าวถึงเชิงประวัติศาสตร์มีอยู่บ้าง เช่น อิบราฮิมชุกูรี (Ibrahim Syukri) เขียนไว้ในหนังสือ "เรื่องราวเกี่ยวกับมาลาญปัตตานี" (Sejarah Karajaan Melayu Pattani) ว่า มีหมู่บ้านชาวประมงแห่งหนึ่งอยู่ติดกับทะเล (บริเวณปัตตานีปัจจุบัน) เป็นศูนย์กลางการคมนาคมระหว่างทางบกกับทางทะเล ในที่สุดชนบทแห่งนั้นได้กลายเป็นท่าเรือที่แออัดไปด้วยผู้คน กษัตริย์ผู้ครองเมืองโกตามาสิโก (เข้าใจว่าอยู่ที่ใดที่หนึ่งในจังหวัดปัตตานี) ที่ทรงพระนามว่า พญา ตู อันตารา ได้ทรงย้ายพระราชวังมาที่ชนบทแห่งนั้นแล้วตั้งชื่อว่าปัตตานี ส่วน เอ ทิว และ ดี เค เวยต์ (A. Teeuw and D.K. Wyatt) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "เรื่องราวเมืองปัตตานี" (The Story of Pattani) ว่า พญา ตู กือรับ มหาชนะ มีโอรสชื่อ พญา ตู อันตารา

1

Center for Research in Social System, Department of Army, Minority Groups in Thailand (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1970), pp.1009-1010.

2

บี อาร์ เพริน, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ แปลโดย จีรวพันธ์ จักรพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515), หน้า 8.

ต่อมาเมื่อพญา ฑู อันตราบขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า พญา ฑู นาคภา พระองค์
 โปรดกีฬาปลาส้มมาก วันหนึ่งพระองค์คร่ำครึกับข้าราชการบริพารว่า แดงป่าชายฝั่งมีปลามากมาย
 พรุ่งนี้จะออกไปล่าสัตว์ที่นั่น" เช้าวันต่อมาพระองค์ให้นำข้าราชการบริพาร
 ออกไปล่าสัตว์ในบริเวณกึ่งกลาง เป็นที่น้ำแ่ลล่อยมีรอยเท้ามากแต่ไม่มีสัตว์เลย
 ต่อมาวันหนึ่งพระองค์ได้ยินเสียงเห่าของสุนัขล่าเนื้อของพระองค์เอง จึงรับสั่งให้
 มหาดเล็กติดตามไปดู มหาดเล็กผู้นั้นกลับมาทูลว่า มีกระเจงสีขาวขนาดเท่าแพะ
 ส่วงามมาก มีขนละเอียดอ่อน พระองค์พร้อมควมมหาดเล็กได้ออกติดตามไปที่นั่น
 แต่ไม่พบกระเจงตัวนั้น พระองค์ทรงถามว่า "กระเจงหายไปตรงไหน" มหาดเล็ก
 กราบทูลว่า "ที่ชายหาดนี้" (ป่าไต่-อินิ) ขณะเดียวกันก็พบบ้านชายแก่หลังหนึ่งมี
 อาชีพทางการจับกุ้งและดักสัตว์ พระองค์จึงรับสั่งให้มหาดเล็กไปตามว่าพวกเขามาตั้ง
 ถิ่นฐานอยู่ที่นั่นเมื่อไร และความเป็นมาของบริเวณนี้เป็นอย่างไร มหาดเล็กกลับมา
 ทูลว่า เขาเป็นอคิตมหาดเล็กที่เคยติดตามกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา แต่พอมาถึงที่นี่ก็
 เป็นไข้หนักติดตามต่อไปไม่ได้ จึงหยุดพักรักษาตัวอยู่แ่ลจะเดินทางตามไปที่หลัง
 พญา ฑู นาคภา จึงเสด็จไปตามชายแ่ลผู้นั้นควมพระองค์เองว่า ท่านชื่ออะไร
 ชายแ่ลตอบว่า "ฉันหรือ เอ็นซิค ตานี" (Encik Tani) ซึ่งอาจเป็นไปได้ที่
 ชาวบ้านแ่ลนี้เรียกชายแ่ลผู้นั้นว่า "เปาะตานี" หรือ "ปะตานี" (เปาะ หรือ ปะ
 แปลว่า พ่อ)

ในคืนนั้นพญา ฑู นาคภา ทรงปรารภกับข้าราชการบริพารถึงความ
 ต้องการที่จะไปตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่พบกระเจงสีขาว เพราะมีทำเลเหมาะสม
 หลายประการที่จะเป็นเมืองหลวง ในที่สุดพระองค์จึงตัดสินพระทัยย้ายเมืองหลวง
 จากเมืองโกตามาลีโกมายังบริเวณชายหาดแห่งนี้ สองเดือนต่อมาการย้ายมา
 ตั้งถิ่นฐานก็เป็นที่เรียบร้อย แ่ลได้ทรงตั้งชื่อเมืองนี้ว่า "ปัตตานี"¹

¹ A. Teeuw and D.K. Wyatt, The Story of Pattani (The Hague :
 Marlinus Nijhoff, 1970), pp. 146-148.

หรืออาจเป็นไปได้ชื่อเมืองปัตตานีเพี้ยนมาจากคำว่า ปาไต-อินี หรือเปาะตานี ตามที่กล่าวมาแล้ว

เมื่อ พญา ฑู นาคภา ย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่ปัตตานีแล้ว พระองค์ได้จัดตั้งราชวงศ์ปัตตานีขึ้น (Inland Dynasty) มีกษัตริย์ 9 พระองค์ปกครองสืบต่อกันมาดังพระนามต่อไปนี้ ¹

พญา ฑู กือรับ ครองเมืองโกตามาดีโก

1. พญา ฑู อันตารา หรือพญา ฑู นาคภา เป็นผู้ก่อตั้งปัตตานี
2. กือรับ พิชัย ไปนา คนกุมหาชัย หรือ มุคธาฟาร์ ไชย์ หรือ ซี้คิ อากิชะห์
3. มหาชัย ไปลัง หรือสุลต่านมันเชอร์ ไชย์
4. สุลต่านปาทิกสยาม ครองปัตตานีประมาณ พ.ศ.2115-2116
5. สุลต่านมะเคอร์ ครองปัตตานีระหว่าง พ.ศ.2116-2127
6. ราชายอิจาว ครองปัตตานีระหว่าง พ.ศ.2127-2159
7. ราชายบ็รู ครองปัตตานีระหว่าง พ.ศ.2159-2167
8. ราชายอุงงู ครองปัตตานีระหว่าง พ.ศ.2167-2178
9. ราชายกูนิง ครองปัตตานีระหว่าง พ.ศ.2178-2231

เหตุการณ์ทางด้านการเมืองของราชวงศ์ปัตตานี ได้มีการแย่งชิงอำนาจกันมาตลอดเวลา โดยเฉพาะปลายสมัยของกษัตริย์แต่ละพระองค์ เช่น

¹
See Ibid., pp.145-197.

ปลายสมัยของสุลต่าน ปาติกสยาม พระองค์ถูกฆ่าโดยรายาบีมปังที่ต้องการ
 ครอบงำบัลลังก์แทน และรายาบีมปังถูกประชาชนฆ่าตายอีก หรือเหตุการณ์
 ปลายสมัยสุลต่านมะเคอร์ ได้เกิดการแย่งชิงอำนาจกันอีก รายาบีมาเชษฐา
 ของพระองค์เองได้ไซกริชแห่งสุลต่านมะเคอร์สิ้นพระชนม์ แต่ประชาชนไม่พอใจ
 การแย่งอำนาจของรายาบีมา รายาบีมาจึงถูก เสรี อมารี ปาห์ลาวัน ฆ่าตาย
 จนในที่สุดได้เชิญรายาอิจาวขึ้นครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์องค์ต่อมา ซึ่งเป็นกษัตริย์
 พระองค์แรกที่ปกครองในราชวงศ์ปัตตานี

ผู้ครององค์สุดท้ายของราชวงศ์ปัตตานีเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า รายากูนิง
 หรือพระเจ้าเหลืออง ต่อจากราชวงศ์นี้เป็นสมัยของราชวงศ์สายนอก คือราชวงศ์
 กลันตัน เหตุที่ราชวงศ์ปัตตานีไม่ใคร่ครองต่อไปเพราะไม่มีเชื้อพระวงศ์ที่จะสืบ
 ราชบัลลังก์ต่อ ชาวปัตตานีจึงต้องแสวงหาผู้สืบราชบัลลังก์ต่อไป ในที่สุดก็ได้
 รายาบากัด หรือ มารูมม คือลอก มาปกครองเรียกราชวงศ์ต่อไปว่า "ราชวงศ์
 กลันตัน" ซึ่งได้ปกครองปัตตานีจนถึงปี พ.ศ.2272 ราชวงศ์นี้มีกษัตริย์ปกครอง
 8 พระองค์ ดังรายพระนามต่อไปนี้¹

1. รายาบากัด (มารูมม คือลอก) ปกครอง พ.ศ.2231-2233
2. รายาอิมัส (มารูมม กลันตัน) พ.ศ.2233-2247
3. รายาอิมัส ยายัม (บากิดา)* พ.ศ.2247-2250
4. รายาเควี พ.ศ.2250-2259
5. รายาบันคัง บาคัน (ปาตุกาชัยห์ อะลัม) พ.ศ.2259-2263

¹ อารง สุทธศาสตร์, ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดภาคใต้, หน้า 117-118.

* ปกครองสองสมัย.

6. ราชาลักษณา คังย้ง พ.ศ.2263-2264
7. ราชานิรมิต ยายัม (บากินคา) พ.ศ.2264-2271
8. ราชานิลยูนุส พ.ศ.2271-2272

ภายหลังราชวงศ์ล้านตันแล้ว ไม่มีกษัตริย์ปกครองปัตตานีอีกเลย ปัตตานีได้ประสบความยุ่งยากทางการเมืองเป็นเวลานาน ได้มีการแย่งชิงอำนาจระหว่างข้าราชการผู้ใหญ่หลายฝ่าย และในขณะนี้ เป็นระยะที่ปัตตานีค่อย ๆ ตกอยู่ภายใต้อำนาจของราชอาณาจักรไทยอย่างแท้จริง โดยเฉพาะที่ไทยมีโอกาสปราบปรามหัวเมืองมลายู หลังจากการทำศึกเก้าทัพกับพม่าในปี พ.ศ.2382 แล้ว ราชอาณาจักรไทยก็ได้แผ่อำนาจเข้าไปครอบงำดินแดนแห่งนี้มากยิ่งขึ้น

2. การแผ่อิทธิพลของศาสนาอิสลามเข้าไปในปัตตานี

ได้เคยกล่าวมาแล้วว่า ประชาชนในบริเวณปัตตานีนับถือศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธนิกายมหายานมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรลังกาชุกา พอถึงสมัยศรีวิชัย ศาสนาพุทธรุ่งเรืองมาก ส่วนศาสนาอิสลามนั้นได้เริ่มเข้ามาเมื่ออิทธิพลอย่างจริงจังพร้อม ๆ กับการก่อตั้งอาณาจักรปัตตานี หรือประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 กล่าวคือ ในตอนต้นราชวงศ์ปัตตานีตามพงศาวดารปัตตานีระบุว่า ในสมัย พญา ตู นาคภา ครองปัตตานีอยู่นั้น พระองค์ได้ประชวรหนักถึงกับมีรอยแตกแหว่งตามพระวรกายและมีความเจ็บปวดมาก หมอที่ไหนก็ไม่สามารถรักษาให้หายได้ ในที่สุดก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศทั่วไปว่า ถ้าใครสามารถรักษาพระองค์ให้หายได้ ก็จงทรงรับหมอนั้นเป็นบุตรเขย¹ ในที่สุดมีชายชาวปาชาย²คนหนึ่งเป็น

¹ พญา ตู นาคภา มีพระธิดาองค์หนึ่งชื่อ ตนกู มหาชัย หรือชื่อดี อาอิชะห์.

² เมืองปาชายอยู่บนเกาะสุมาตรา.

มุสลิม ชื่อ ชัยค ซาอิด (Sheikh Sa-id) อาจารย์วิชาให้ โดยขอคำมั่น
จากพระองค์ว่า เมื่อรักษาหายแล้วให้พระองค์เข้านับถือศาสนาอิสลาม พญา ตู
นาภา ตกลงให้คำมั่นสัญญาตามความต้องการ แต่เมื่อรักษาหายแล้วพระองค์กลับ
บิคพริ้ว จนหลายปีต่อมาโรคกำเริบอีกและชายชาวปาชายคนนั้นก็เข้มารักษา
โดยขอคำมั่นเช่นเดียวกับคราวแรก เมื่อรักษาหายแล้วพระองค์กลับบิคพริ้วอีก
ต่อมาเมื่อโรคกำเริบเป็นครั้งที่สาม พระองค์ได้สาบานว่า "ในคราวนี้เราขอ
สาบานต่อหน้าพระพุทธรูปที่เรากราบไหว้อยู่ทุกวันว่า หากบิคพริ้วอีก ขอให้กลับ
เป็นโรคเกาฮอยาไครุจักหายเลย" เมื่อหายจากโรคแล้ว พระองค์ก็เชิญ ชัยค
ซาอิด ให้สอนศาสนาแก่พระองค์ พร้อมทั้งแม่เหล็ก พระราชโอรสและพระราช
ธิดา ตลอดจนขุนนางทั้งปวงก็ยอมเข้านับถือศาสนาอิสลามด้วย ต่อจากนั้นพลเมือง
ก็ปฏิบัติตามพระองค์ด้วยความสมัครใจ เมื่อเข้ารับศาสนาอิสลามแล้ว พระองค์
เปลี่ยนพระนามเป็น "สุลต่านอิสมาอิล ซาห์ ซิลลุลลาห์ ฟิล-อลาม" ¹ (Isma-il
Syah Zillullah Fil- Alam) เป็นอันว่าศาสนาอิสลามได้ฝังรากลึกลง
ไปในดินแดนปัตตานีตั้งแต่นั้นมา ยิ่งเมื่ออาณาจักรมะละกาแผ่อิทธิพลครอบงำเหนือ
บริเวณปัตตานีด้วยแล้ว (ในต้นพุทธศตวรรษที่ 21) ศาสนาอิสลามยิ่งรุ่งเรืองมาก
ขึ้น จนปัตตานีมีลักษณะสังคมเป็นสังคมมุสลิมอย่างแท้จริง และได้กลายเป็นศูนย์กลาง
ของศาสนาอิสลามในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้วจนถึงทุกวันนี้ ²

1
A. Teeuw and D.K. Wyatt, The Sory of Pattani, p.151.

2
Thomas M. Fraser, Fisherman of South Thailand (New York :

Halt, Rinehart and Winston, Inc., 1966), p.2.

3. ไทยกับการปกครองปัตตานี

อิทธิพลของไทยได้แผ่ขยายเข้าสู่ดินแดนปัตตานีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 แต่ไม่เด่นชัด อิทธิพลของไทยที่เห็นเด่นชัดคือตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ซึ่งไทยได้เข้าไปจัดระเบียบการปกครองแผ่นดินแห่งนี้ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยโดยสมบูรณ์ไปในที่สุด ซึ่งจะขอกกล่าวเป็น 2 ตอนคือ ปัตตานีก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์และปัตตานีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

3.1 ปัตตานีก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ก่อนสมัยสุโขทัยไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับอิทธิพลของไทยเหนือดินแดนแห่งนี้ แต่ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา มีหลักฐานที่นิยมอ้างอิงกันคือศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ซึ่งมีความตอนหนึ่งอ้างถึงอาณาเขตของไทยในสมัยนั้นว่า

....มีเมืองกว้างขวางหลาย ปรวบเบื้องตะวันออกจรด
 สระหลวงสองแควลุ่มนญาจายสกาเทาฝั่งของ ถึงเวียงจันทน์
 เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องหัวนอนรอกคคคที่ พระบางแพร
 สัพพรมณูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ฝั่งทะเลเป็นที่
 แล้ว เบื้องตะวันตกจรดเมืองฉอด เมือง...หงสาวดี
 สมุทรมาเป็นแดน เบื้องตีนนอนรอกเมืองแพร เมืองนาน
 เมือง....พร้าว พูนฝั่งของเมืองชวา (เมืองหลวง
 พระบาง) เป็นที่แล้ว....¹

เนื่องจากเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งนั้น กินอาณาเขตไปตลอดแหลมมลายู รวมทั้งมะละกาและสิงคโปร์ ดินแดนบริเวณปัตตานีจึงเป็นเขตแดนของไทย แต่วิธีการปกครองของไทยในสมัยนั้น ไม่ได้ส่งคนไปปกครอง

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมศิลปากร, ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้
นราธิวาส ปัตตานี ยะลา สตูล (ยะลา : โรงพิมพ์คุรุสัมพันธ์การ ภาคการศึกษา 2,
 2505), หน้า 9.

เพียงแต่ให้ส่ง "บุหงามาต" (ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง) 3 ปีต่อครั้ง¹ หรือชุก
ใหญ่เข้าก็คือนั้นแลหมดมาลาญซึ่งมีปัตตานีรวมอยู่กลายเป็นเมืองประเทศ
ราชของไทยนั่นเอง เมืองประเทศราชเหล่านี้ระส่ำระสายตลอดมา

ต่อมาเมื่ออาณาจักรมะละกาเจริญรุ่งเรืองขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ 21
ทำให้อำนาจของไทยเสื่อมลง ในปี พ.ศ. 2003 ปัตตานีจึงขึ้นกับมะละกา²
จนถึงปี พ.ศ. 2054 มะละกาตกเป็นของโปรตุเกส ปัตตานีได้กลับมาขึ้นต่อ
ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตามเดิม³

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา หัวเมืองในแหลมมาลาญยังคงเป็นของไทย
เมืองปัตตานีมีฐานะเป็นประเทศราชของไทยเหมือนเมืองประเทศราชอื่น ๆ ใน
แหลมมาลาญ แต่คราวใดที่กรุงศรีอยุธยาเสื่อมอำนาจลง เมืองปัตตานีถึงคลัง
เครื่องราชบรรณาการ แสดงการกระด้างกระเดื่อง เช่น ได้เกิดกบฏขึ้นในปี
พ.ศ. 2106 ตรงกับแผ่นดินของพระมหาจักรพรรดิ และอีกครั้งหนึ่งระหว่าง
พ.ศ. 2173-2176 ในรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง โดยที่รายงานของ
ผู้ครองนครปัตตานีเห็นว่าพระเจ้าปราสาททองทรงแย่งราชสมบัติจากเจ้านายใน

¹ ศูนย์ประสานงานปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้ กรมการปกครอง
กระทรวงมหาดไทย, ที่ระลึกในพิธีเปิดการประชุมพิเศษราชการจังหวัดชายแดน
ภาคใต้ ณ หอประชุมจังหวัดยะลา (พระนคร : โรงพิมพ์สวนทองถิ่น, 2508),
หน้า 77.

² Thomas M. Fraser Jr., Rusembilan : A Malay Fishing
Village in Southern Thailand (New York : Cornell University Press,
1960), pp.18-19.

³ Ibid., p.19.

ราชวงศ์เดิม จึงถือโอกาสส่งเครื่องราชบรรณาการ พระเจ้าปราสาททอง จึงโปรดเกล้าฯ ให้แต่งทัพไปปราบถึงสองครั้ง แต่ปราบปัตตานีไม่ได้ จนถึงปี พ.ศ.2179 ก็เตรียมทัพลงไปปราบอีก แต่พวกฮอลันดาได้ช่วยเกลี้ยกล่อมให้รายาของญอมอนยอมต่อไทยจนเป็นผลสำเร็จ เมืองปัตตานีจึงกลับมาเป็นของไทยตามเดิม ¹

ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปี พ.ศ.2310 เมืองปัตตานีได้ตั้งตัวเป็นอิสระเช่นเดียวกับเมืองใหญ่อื่น ๆ ในภาคใต้ เช่น เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองพัทลุง ในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีได้เฉพาะเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น มิได้เสด็จไปปราบหัวเมืองมลายู ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ว่า ครั้นเสด็จศึกพม่าแล้วสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรทรงพระราชดำริว่า เมืองมลายูเคยเป็นขอบเขตสยามแต่ครั้งกรุงเก่า ครั้นกรุงเก่าเสียแก่พม่าแล้ว พวกเจ้าเมืองมลายูพากันกระด้างกระเดื่องพระเจ้ากรุงธนบุรียังหาใครปราบปรามหัวเมืองมลายูให้เรียบร้อยโดยทั่วไปดังแต่ก่อนไม่ ² เมืองปัตตานีจึงเป็นอิสระตลอดรัชกาล

¹ อภัย จันทวิมล, ปัญหาเกี่ยวกับสี่จังหวัดภาคใต้ (ลพบุรี : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบค่ายสมเด็จพระนารายณ์, 2507), หน้า 3. และ W.A.R. Wood, A History of Siam (Bangkok : The Siam Banakich Press, 1933), p.119.

² กระทรวงศึกษาธิการ, กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1-2 (พระนคร : โรงพิมพ์พิศนาคการพิมพ์, 2506), หน้า 124.

3.2 ปัตตานีสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2328 พระเจ้าปะดุงกษัตริย์พม่าได้ยกทัพใหญ่เข้ามาตีไทยหลายทาง ที่เรียกว่า "ศึกเก้าทัพ" บรรดาหัวเมืองปักษ์ใต้ตั้งแต่ชุมพรลงไปเสียแก่พม่า ยกเว้นเมืองถลางที่ท้าวเทพกษัตรีและท้าวศรีสุนทรรักษาไว้ได้ ครั้นกองทัพไทยสามารถรบชนะพม่าที่พระเจ้าปะดุงยกเป็นทัพหลวงมาทางลาดหญ้า แขวงเมืองกาญจนบุรีแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเป็นแม่ทัพไปปราบพม่าที่รุกรานทางปักษ์ใต้ ครั้นถึงเมืองสงขลาทราบว่าเป็นเมืองปัตตานีก่อการจลาจล จึงโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระกระแสน้ำส่งไปถึงเจ้าเมืองปัตตานีว่า ให้มายอมขึ้นแก่ไทยเหมือนแต่ก่อน เจ้าเมืองปัตตานีปฏิเสธไม่ยอมมาขึ้นกับไทย กรมพระราชวังบวรฯ จึงมีรับสั่งให้กองทัพไทยไปตีปัตตานี เจ้าเมืองปัตตานีในขณะนั้นคือ สุลต่านมะหะหมัดสู้ไม่ได้จึงหนีไปเมืองราห์มัน กองทัพไทยได้ติดตามไปสู้รบกันอีกจนสุลต่านมะหะหมัดตายในสนามรบแล้วกองทัพไทยจึงเข้ายึดปัตตานีได้ในปี พ.ศ. 2329 กรมพระราชวังบวรฯ รับสั่งให้กวาดต้อนครอบครัวและเครื่องศาสตราวุธ รวมทั้งปืนใหญ่ที่เรียกว่า "นางพญาปัตตานี" ไปยังกรุงเทพฯ และทรงตั้งเชื้อสายของเจ้าเมืองปัตตานีเดิม ชื่อ ควนกู ระเบิดันเป็นเจ้าเมืองปัตตานี เรียกว่า "รายาปัตตานี" มีหน้าที่ปกครองดูแลเมืองปัตตานี และให้อยู่ในความดูแลของเมืองสงขลาต่อไป

กิตติศัพท์ของกองทัพไทยที่ยกมาครั้งนี้ เป็นที่เกรงขามของบรรดาหัวเมืองปักษ์ใต้โดยทั่วไป บรรดาเมืองที่เคยขึ้นอยู่กับไทย เช่น เมืองไทรบุรี กลันตัน และตรังกานูต่างพากันแต่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายยอมเป็นเมืองขึ้นต่อไป ¹

¹ ประพันธ์ คุหามุกต์, "ประวัติจังหวัดชายแดนภาคใต้", เอกสารวิชาการศูนย์ประสานงานปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้, หน้า 7. (อัครสำเนา).

ในเวลาต่อมาเนื่องจากรายาปัตตานีเป็นเชื้อสายของรายาปัตตานีเก่า
ที่เคยตั้งตัวเป็นอิสระ ไม่มีความจงรักภักดีต่อไทยอย่างแท้จริงจึงคิดตั้งตัวเป็น
อิสระจากไทยอีก คือในปี พ.ศ. 2334 รายาปัตตานีได้คบคิดกับโต๊ะ ชาอัครูมา
จากประเทศอินเดียซึ่งแสดงตัวเป็นผู้วิเศษประชาชนเคารพนับถือมาก ได้ชักชวน
โจรสลัดไปตีเมืองสงขลา และในเวลาเดียวกันได้มีหนังสือไปชักชวน องค์ เชียงสื่อ
กษัตริย์ญวนให้ร่วมมือทำสงครามกับไทย แต่องค์ เชียงสื่อ ไม่ทรงร่วมมือด้วย กลับ
แจ้งให้ไทยทราบ

รายาปัตตานีได้ยกทัพไปตั้งค่ายอยู่ที่เขาสะโหมรุง หลังเขารูปช้าง
(ปัจจุบันอยู่ใกล้ตัวจังหวัดสงขลา) เวลานั้นหลวงสุวรรณคีรีศรีสมบัติ (บุญหุ่ย)
เป็นเจ้าเมืองสงขลามีกำลังไม่พอด้านทานทัพเมืองปัตตานี จึงมีหนังสือออกไป
ทางกรุงเทพฯ ๑ ฉบับหนึ่ง ถึงเจ้าพระยามนตรีศรีธรมราช (พัฒน์) ฉบับหนึ่ง
เพื่อขอกองทัพมาช่วยเจ้าพระยามนตรี ๑ (พัฒน์) จึงยกทัพไปสมทบกับทัพของ
เจ้าเมืองสงขลา ทั้งสองกองทัพช่วยกันระดมตีกองทัพเจ้าเมืองปัตตานีแตก แล้ว
พระยาสงขลาติดตามไปตีเมืองปัตตานี จึงจับตัวรายาปัตตานีได้ ส่งเข้าไปจองจำ
ไว้ในกรุงเทพฯ ๑ จนสิ้นชีวิตที่กรุงเทพฯ ๑ ¹

เนื่องจากกบฏครั้งนี้โคกความยุ่งยากอย่างน่าวิตก ดังนั้นเพื่อรักษา
เสถียรภาพของราชอาณาจักรทางภาคใต้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
จึงได้มีพระบรมราชโองบายไม่ให้หัวเมืองปัตตานีก่อการกบฏขึ้นอีก ในปี พ.ศ. 2351
พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้แบ่งเมืองปัตตานีออกเป็นเจ็ดเมือง ดังต่อไปนี้ ²

1

Kampanart Chintaviroj, "Stormy History of the South,"
The Nations Review (27 May 1974) :2.

2

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยางกูร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2498), หน้า 169.

1. เมืองปัตตานี
2. เมืองยะลา (ปัจจุบันคือจังหวัดยะลา)
3. เมืองยะหริ่ง (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดปัตตานี)
4. เมืองระแงะ (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดนราธิวาส)
5. เมืองราหิมัน (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดยะลา)
6. เมืองสายบุรี (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดปัตตานี)
7. เมืองหนองจิก (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดปัตตานี)

แต่ละเมืองถูกลดฐานะเป็นหัวเมืองตรีอยู่ในความดูแลของเมืองสงขลา ซึ่งเป็นเมืองเอก เจ้าเมืองได้รับการแต่งตั้งโดยตรงจากกรุงเทพ ฯ โดยคำนึงว่าเมืองใดมีไทยพุทธมากก็ให้ไทยพุทธเป็นเจ้าเมือง เมืองใดมีไทยมุสลิมมากก็ให้ไทยมุสลิมเป็นเจ้าเมือง ทำให้เหตุการณ์ในบริเวณเจ็ดหัวเมืองสงบเรียบร้อยมาตลอดรัชกาลที่ 2¹ จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 3 ความไม่สงบเรียบร้อยได้เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยมีสาเหตุมาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในหัวเมืองไทรบุรี กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2374 ทวนกู เคน² หลานชายของอดีตเจ้าเมืองไทรบุรี ได้รวบรวมกำลังชาวมลายูเข้าตีเมืองไทรบุรีได้สำเร็จ ในขณะนั้นพระยาภักดีบริรักษ์ (แสง) บุตรของพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ซึ่งเป็นคนไทยอาราชากร อยู่

เมื่อทวนกู เคน ยึดเมืองไทรบุรีได้แล้ว พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้ให้พระสุรินทร์ซึ่งเป็นข้าหลวงของกรมพระราชวังสกลานุวงคณขณะนั้น

¹ ขจักษ์ บุษพัฒน์, ไทยมุสลิม (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์แพรวพิตยา , 2519), หน้า 75.

² ทวนกู เคน เป็นบุตรของทวนกูรายา ซึ่งทวนกูรายาเป็นพี่ชายของอดีตเจ้าเมืองไทรบุรี ชื่อ ปะแงร์น.

รับราชการอยู่ที่นครศรีธรรมราช ไปเกณฑ์กองทัพจากเมืองสงขลาเพื่อช่วยรบกับทัพ
ของตวนกู เคน ที่เมืองไทรบุรี พระยาสงขลาให้พระสุรินทร์ออกไปเกณฑ์กองทัพ
จากบริเวณเจ็ดหัวเมือง ชาวมาลายูในหัวเมืองทั้งเจ็ด พากันกระด้างกระเดื่อง
แล้วก่อกบฏขึ้นทุกหัวเมือง เพราะพระสุรินทร์เป็นคนไทยไปเกณฑ์คนมาลายู
ให้ไปรบกับชาวมาลายูด้วยกัน ทำให้ชาวมาลายูเห็นว่าข้าราชการไทยข่มเหง
คั่งนั้นจากความไม่สงบที่เกิดขึ้นที่ไทรบุรี ชาวมาลายูในบริเวณเจ็ดหัวเมืองจึงถือ
โอกาสก่อกบฏขึ้น ¹

เมื่อทางกรุงเทพ ฯ ทราบข่าวการเกิดกบฏขึ้นที่เจ็ดหัวเมือง สมเด็จพระ
ที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกกองทัพลงไปช่วยตี
กองทัพ กับกองทัพเรืออีกทัพหนึ่งซึ่งเจ้าพระยาคลังเป็นแม่ทัพ เมื่อเจ้าพระยา
คลังไปถึงเมืองสงขลาในวันที่ 22 เมษายน 2375 นั้น เจ้าพระยานครศรีธรรมราช
(น้อย) ตีเมืองไทรบุรีจากตวนกู เคน ไล่แล้ว เจ้าพระยานครศรีธรรมราชจึง
ยกทัพไปเมืองสงขลาเพื่อสมทบกับทัพเจ้าพระยาคลังปราบกบฏในเจ็ดหัวเมือง
แต่พวกกบฏได้ทราบข่าวทัพเมืองนครศรีธรรมราชและทัพจากกรุงเทพ ฯ มีกำลัง
มากมาย จึงพากันหนีออกทะเลและเข้าป่า ² หลังจากการก่อกบฏไม่สงบใน
สมัยรัชกาลที่ 3 แล้ว ความยุ่งยากในบริเวณเจ็ดหัวเมืองไม่เกิดขึ้นอีกเป็นเวลา
หลายทศวรรษ

¹ ทวีศักดิ์ ลอมลิม, ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมาลายูในสมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น (พระนคร : โรงพิมพ์เจริญรัตน์การพิมพ์, 2516), หน้า 52,

² ชัยศักดิ์ บุรุษพัฒน์, ไทยมุสลิม, หน้า 76-77.

ครั้นถึงสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์
 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกการปกครองแบบเก่า ที่ให้เจ้าเมืองมีอำนาจ
 เกิดขาดในการปกครองมาเป็นการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล แต่ยังคงแต่งตั้ง
 ราชยาหรือสุลต่านที่เคยมีอำนาจปกครองเมืองต่าง ๆ ทางแหลมมาลายูเหล่านั้นให้
 ปกครองต่อไป โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าราชการเมือง
 บาง ผู้ช่วยราชการเมืองบาง และคณะกรรมการเมืองบาง และเป็นส่วน
 มากที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บุตรของเจ้าเมืองที่รับราชการอยู่เป็นเจ้าเมือง
 ต่อไปคล้ายกับเป็นการสืบสกุลวงศ์¹ ในระยะแรก ๆ บริเวณเจ้าหัวเมืองขึ้นต่อ
 ขาหลวงใหญ่มณฑลนครศรีธรรมราช

ในเวลาต่อเนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวกและทางไกล กระทรวง
 มหาดไทยได้ตราข้อบังคับสำหรับการปกครองดินแดนส่วนนี้ขึ้น เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม
 ร.ศ.120 (พ.ศ.2444) เรียกว่า "กฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ้าหัวเมือง
 ร.ศ.120" ตามกฎข้อบังคับที่ตราขึ้นนี้ ให้ถือว่าบริเวณหัวเมืองทั้งเจ็ดเป็นเจ้าเมือง
 ตามเดิม แต่ละเมืองมีหน่วยบริหารราชการบังคับบัญชาเป็นของตนเอง และให้
 หัวเมืองทั้งเจ็ดมารวมกันเป็นเขตการปกครองอีกชั้นหนึ่งเรียกว่า "บริเวณ" มีข้าหลวง
 ประจำบริเวณเป็นหัวหน้าส่วนราชการมีหน้าที่จัดการให้เป็นไปตามข้อบังคับ
 หรือตามท้องตราจากกรุงเทพฯ ฯ หรือตามคำสั่งของข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล
 นครศรีธรรมราช แต่อย่างไรก็ตามการประกาศใช้กฎข้อบังคับดังกล่าวมีอุปสรรค
 อยู่หลายประการ เช่น การไม่ให้ความร่วมมือจากเจ้าเมืองต่าง ๆ ตลอดจนบรรดา
 ข้าราชการในเมืองนั้น ๆ² ระเบียบวิธีการปกครองนี้จึงประกาศใช้เพียงชั่วคราวเท่านั้น

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมศิลปากร, ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้
 นครราชสีมา ปัตตานี ยะลา สตูล, หน้า 37.

² ขจักษ์ บุรุษพัฒน์, ไทยมุสลิม, หน้า 84-85.

มาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2449 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกหัวเมืองทั้งเจ็ด
ขึ้นปรับปรุงอาณาเขตใหม่ แล้วยกเป็นมณฑลชื่อว่า "มณฑลปัตตานี" และให้ยุบ
เมืองเล็กเสียสามเมืองคงเหลือสี่เมืองคือ

1. เมืองปัตตานี ประกอบด้วยเมืองปัตตานีเดิม เมืองหนองจิก และ
เมืองยะหริ่ง
2. เมืองยะลา ประกอบด้วยเมืองยะลาเดิมและเมืองราหิมัน
3. เมืองสายบุรี
4. เมืองระแงะ

ต่อมาเมื่อได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหาร
แห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2476 ซึ่งได้จัดระเบียบราชการบริหารออก
เป็นราชการบริหารส่วนกลาง ราชการบริหารส่วนภูมิภาค และราชการบริหาร
ส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัตินี้ไม่มีมณฑลเทศาภิบาลที่ราชอาณาจักรตั้งแต่ปี
พ.ศ.2476 เป็นต้นมา มณฑลปัตตานีจึงถูกแบ่งออกเป็น 3 จังหวัด คือ จังหวัด
ปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาสขึ้นตรงต่อส่วนกลางจนกระทั่งทุกวันนี้

ข. เมืองไทรบุรี

1. ไทรบุรีก่อนสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เมืองไทรบุรีมีความเกี่ยวข้องกับจังหวัดสตูลเพราะจังหวัดสตูลเคยเป็น
ตำบล ๆ หนึ่งของเมืองไทรบุรี เมืองไทรบุรีมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเช่นเดียวกับ
เมืองปัตตานีดังที่กล่าวมาแล้วว่าดินแดนแห่งนี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรชือหรือไมถ์
อาณาจักรลังกาสุกา เมื่อชื่อของอาณาจักรชือและอาณาจักรลังกาสุกาหายไปจากเอกสาร
ทางประวัติศาสตร์แล้ว ต่อมาภายหลังได้ปรากฏชื่อเมืองไทรบุรีขึ้นมา โดยที่ชาว

มาลาญเรียกว่าเคคะห์ ซึ่งเป็นภาษาอาหรับแปลว่า จานดอกไม้¹

ในสมัยศรีวิชัย เมืองไทรบุรีขึ้นอยู่กับอาณาจักรศรีวิชัยมาตลอด แต่เมื่อมะละกาคตกเป็นของโปรตุเกสไทรบุรีก็ขึ้นอยู่กับไทยเรื่อยมา² แต่เดิมชาวเมืองไทรบุรีนับถือพุทธศาสนา วิชาของโบราณยังปรากฏอยู่ พวกมาลาญพื่อนำศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่ในชั้นหลัง ซึ่งประมาณว่าราว ๆ ตรงกับสมัยพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยาและประมาณตรงกับเจ้าเมืองไทรบุรีคนที่ 8 (ตนกู มุฮัมมัดชะห) ก่อนหน้านั้นดาพิจารณาผู้ชื่อของเจ้าเมืองไทรบุรีแล้วมีชื่อเป็นไทย เช่นพระองค์มหาวงศ์ พระองค์มหาโพธิสัตว์ พระศรีมหาวังษา ฯ นอกจากนี้ยังมีชื่อทองที่ที่ชาวมาลาญเรียกแต่แปลความไม่ออก เช่น "คลองแก้ว" อันเป็นภาษาไทยแท้ ๆ และยังมีคำไทยที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารไทรบุรีอีกมากมาย

ในสมัยกรุงสุโขทัยและสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองไทรบุรีเป็นเมืองประเทศราชของไทยมาโดยตลอดเช่นเดียวกับเมืองปัตตานี ในสมัยแผ่นดินของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้เคยยกกองทัพไปตีเมืองมะละกา โดยไปตั้งทัพอยู่ที่เมืองไทรบุรี

ต่อมาเมื่อไทยเสียกรุงแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 ขณะที่บ้านเมืองกำลังวุ่นวายอยู่นั้น เมืองไทรบุรีก็ถือโอกาสตั้งตัวเป็นอิสระ เช่นเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองปัตตานี เนื่องจากพระเจ้ากรุงธนไม่มีเวลาพอที่จะจัดการปราบปราม

¹ พระยารัตนภักดิ์, ดินแดนไทยในแหลมทอง (พระนคร : โรงพิมพ์แสงสว่าง, 2508), หน้า 56.

² จักกัย บุรุษพันธ์, ไทยมุสลิม, หน้า 88.

เมืองไทรบุรีและหัวเมืองมาลายูอื่น ๆ เมืองไทรบุรีจึงเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อไทยตลอดสมัยกรุงธนบุรี¹

2. ไทรบุรีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ได้กล่าวมาแล้วว่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 หลังจากกองทัพไทยได้ขับไล่พม่าออกไปจากเขตแดนไทยแล้ว ก็ได้ปราบเมืองปัตตานีจนสำเร็จ หัวเมืองอื่น ๆ อันมีไทรบุรี กันตัน และตรังกานู ถลัวกกองทัพไทยจะลงไปตี สุดคานเมืองเหล่านี้จึงได้แต่งเครื่องราชบรรณาการมาทูลเกล้า ฯ ถวายกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทที่เป็นแม่ทัพยกไปในครั้งนั้น โดยยอมเป็นเมืองประเทศราชของไทยต่อไป เป็นอันว่าเมืองไทรบุรีได้กลับมาเป็นของไทยตามเดิม

ในสมัยรัชกาลที่ 1 จังหวัดสตูลเป็นเพียงตำบล ๆ หนึ่งของเมืองไทรบุรี เรียกว่าตำบล "สะโตย"² เมืองไทรบุรีมีเจ้าเมืองปกครองอยู่ในความดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช ในรัชสมัยนี้สภาพทางการเมืองของเมืองไทรบุรียังคงสงบเรียบร้อย แต่มีการเปลี่ยนแปลงภายในเกี่ยวกับเจ้าผู้ครอง คือเจ้าเมืองไทรบุรี (ตงกู มหมัก ยีหว่า) ได้ถึงแก่กรรมลง แล้วมีบุตรชายชื่อ ตงกู อับดุลลาเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีแทน³ แต่เป็นได้ไม่นานก็ถึงแก่กรรมอีก เจ้าพระยานนครศรีธรรมราช (พัฒน์) ผู้ควบคุมเมืองไทรบุรี ได้นำ ตงกู ปะเงรัน กับ ตงกู ปัสนู บุตรของตงกู อับดุลลา เขาเผ่าละออของสุลต่านที่กรุงเทพฯ ฯ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เจ๊ะ อับดุลลา หลังปูเต๊ะ, ประวัติย่อจังหวัดสตูล (พระนคร ; โรงพิมพ์ไทยการพิมพ์, 2501), หน้า 4.

³ พระยารัตนภักดิ์, ดินแดนไทยในแหลมทอง, หน้า 58.

แต่งตั้งให้ ตนกู ปะแงรันเป็นเจ้าเมืองไทรบุรี ซึ่งเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีคนที่ 21 ชื่อ "พระยารัตนสงครามภักดี ศรีสุลต่าน มหะหมัด รัตนราชบดินทร์ สุรินทร์วังษา พระยาไทรบุรี" และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ ตนกู บัสนู เป็นพระยาอภัยนุราช ตำแหน่งผู้ช่วยราชการ¹ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 2 พม่าได้ยกทัพมาตีเมืองกลาง ในปี พ.ศ. 2352 เจ้าเมืองไทรบุรี (ปะแงรัน) ได้จัดส่งกองทัพจำนวน 2,500 คน ไปร่วมทำการรบกับข้าศึกเมืองกลาง และต่อมาปี พ.ศ. 2355 ได้ยกกองทัพไปตีเมืองแปร์คจนได้เมืองแปร์คมาเป็นประเทศราชขึ้นกับกรุงเทพฯ ๑ ด้วยความชอบทั้งสองครั้งนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนยศพระยาไทรบุรีขึ้นเป็นเจ้าพระยา ต่อมาในปี พ.ศ. 2356 เจ้าพระยาไทรบุรีเกิดฉิใจกับพระยาอภัยนุราชผู้เป็นน้องชาย ถึงขึ้นอยู่เมืองเดียวกันไม่ได้ จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้อภัยนุราชไปว่าราชการเมืองสตูล เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงสงบไป

เหตุการณ์ทางการเมืองในไทรบุรีได้สงบมาหลายปี จนถึงปี พ.ศ. 2376 ตรงกับแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีข่าวมาถึงกรุงเทพฯ ว่า เจ้าพระยาไทรบุรีคบคิดกับพม่าเพื่อเตรียมจะมาตีไทย จึงโปรดเกล้าฯ ให้อภัยนุราช (น้อย) สืบสวน ปรากฏว่าข่าวนั้นมีมูลความจริง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อภัยนุราช (น้อย) ไปปราบปราม เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้เกณฑ์ทัพจากพัทลุงและสงขลา ยกไปปราบ เจ้าพระยาไทรบุรีจึงหนีไปอาศัยอยู่ที่เกาะหมาก (ปีนัง) หลังจากได้ไทรบุรีแล้ว เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) จึงให้กองทัพเรือไปตีเกาะดังกล่าวซึ่งเป็นเกาะใหญ่ของไทยอีกแห่งหนึ่ง

¹ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ ตนกู บัสนู เป็นพระยาอภัยนุราช ตำแหน่งผู้ช่วยราชการ¹ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 2, หน้า 424.

แล้วกวาดตอนครอบครัวชาวเมืองไทรบุรีเข้ามาที่กรุงเทพฯ ๖ บ้าง ไว้ที่ นครศรีธรรมราชบ้าง แล้วตั้งให้พระยาภักดีบริรักษ์ (แสง) บุตรเจ้าพระยานคร ๖ เป็นผู้รักษาเมืองไทรบุรี ต่อมาภายหลังจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็น "พระยาอภัยธิเบศร์" เป็นเจ้าเมืองไทรบุรี¹ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ข้าราชการไทย ไปปกครองเมืองไทรบุรี² และให้เมืองไทรบุรีอยู่ในความดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช³

เนื่องจากการให้ข้าราชการไทยไปปกครองเมืองไทรบุรีนั้น ทำให้เชื้อสายเจ้าเมืองไทรบุรีเค็มไม่พอใจ กล่าวคืออดีตเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ที่อาศัยอยู่ในป็นังไคสนับสนุนให้กอการภฏขึ้นที่ไทรบุรีในรัชกาลที่ 3 ถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกไคสนับสนุนให้ ตวนกู เคน หลานชายนำกองกำลังเข้าโจมตีคณะกรรมการปกครองเมืองไทรบุรีในปี พ.ศ. 2374 และสามารถยึดเมืองไทรบุรีจากพระยาอภัยธิเบศร์ได้สำเร็จ แต่ยึดได้ไม่นาน ในที่สุดเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)

¹ แสง โสภ เกษมศรี และ วิมล พงศ์พิพัฒน์, "ประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์," แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 2 (มกราคม 2511): 118-119.

² ขจัญญ์ บุรุษพัฒน์, ไทยมุสลิม, หน้า 93.

³ ประพันธ์ คุหาบุคค์, "ประวัติศาสตร์จังหวัดชายแดนภาคใต้," เอกสารวิชาการศูนย์ประสานงานปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้, หน้า 11.

สามารถโจมตียึดเมืองไทรบุรีคืนจากตวนกู เคน ได้อย่างง่ายดาย¹ ดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อเมืองปัตตานี ส่วนกบฏครั้งที่ 2 เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2381 เนื่องจากฝ่ายที่สนับสนุนอดีตเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) ยกกองทัพเข้าโจมตีเมืองไทรบุรี โดยมีตวนกู ซาอัก เชื่อพระวงศ์เจ้าเมืองไทรบุรีคนก่อนคบคิดกับหัวน มาลี หัวหนาโจรสลัดเกาะยาวแขวงเมืองภูเก็ต และสามารถยึดเมืองไทรบุรีได้ชั่วระยะหนึ่ง ขณะนั้นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (นอย) และพระยาสงขลาไปราชการกรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองจากปัตตานีได้รับกลับไปรักษาเมืองของตน และทำการปราบปรามและโคตรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนโกษา (ทัก) ยกทัพใหญ่จากกรุงเทพฯ ออกไปช่วยเหลือ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชสามารถตีเมืองไทรบุรีกลับคืนมาได้ พระยาศรีพิพัฒน์รัตนโกษาพิจารณาเห็นว่าควรจะให้คนไทยเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีต่อไปนั้น จะรักษาเมืองไว้ได้ยาก ทั้งนี้เพราะบุตรหลานของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงร์น) มีมาก และสามารถเกลี้ยกล่อมประชาชนมาเป็นพวกกลับมาทำร้าย

¹ การที่เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (นอย) สามารถปราบกบฏเมืองไทรบุรีครั้งนี้ได้อย่างรวดเร็วเพราะ นายโรเบิร์ต อิบเบตสัน (Robert Ibbetson) ผู้วาราชการเกาะบีนังของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ได้ปฏิบัติตามสนธิสัญญาเบอร์นี (Burney Treaty) ที่ทำกันระหว่างไทยกับอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2309 มีสาระตอนหนึ่งความว่า "อังกฤษจะรับเอาตัวเจ้าพระยาไทรบุรีไปไว้เสียที่อื่นมิให้รบกวนเมืองไทยได้" อังกฤษได้ส่งเรือรบจากบีนังมาปิดล้อมฝั่งและแม่น้ำไทรบุรีได้ประกาศห้ามไม่ให้คนในบังคับอังกฤษช่วยเหลือกบฏ ทำให้พวกกบฏไม่ได้รับกำลังและเสบียงอาหารเพิ่มเติม จึงถูกปราบปรามลงได้ในเวลาไม่นานนัก.

ได้ง่าย ดังนั้นในปี พ.ศ.2382 จึงได้จัดแบ่งเมืองไทรบุรีออกเป็น 4 เมือง¹ คือ

1. เมืองกาบังปาซุ ตั้งให้ตงกู อาสัน เป็นเจ้าเมือง
2. เมืองเปอริส ตั้งให้เลศ อาเซน เป็นเจ้าเมือง
3. เมืองสตูล ตั้งให้ตงกู หมักอาเก็บ เป็นเจ้าเมือง
4. เมืองไทรบุรี ตั้งให้ ตงกู อาหุม เป็นเจ้าเมือง

แต่ละเมืองเอาไทยมุสลิมที่เคยจงรักภักดีต่อรัฐบาลไทยมาปกครองโดยให้ปกครองกิจการภายในอย่างอิสระ แต่ทั้ง 4 เมืองขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช และโดยย้ายพระยาอภัยธิเบศร์ไปเป็นเจ้าเมืองพังงา

ต่อมาในปี พ.ศ.2384 เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรม อดีตเจ้าเมืองไทรบุรี (ปะแงวัน) คิดอยากกลับมารับราชการที่ไทรบุรีอีก จึงให้บุตรถือหนังสือเข้ามาขอพระราชทานอภัยโทษ ทางไทยเห็นว่าอดีตเจ้าเมืองไทรบุรี (ปะแงวัน) เคยมีความชอบมากและชราภาพมากแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานอภัยโทษให้และเวลานั้นเจ้าเมืองกาบังปาซุวางลงจึงย้ายตงกู อาหุม ไปอยู่เมืองกาบังปาซุ แลวมอบเมืองไทรบุรีให้กับเจ้าเมืองไทรบุรี (ปะแงวัน) จนกระทั่งปี พ.ศ.2391 จึงถึงแก่อสัญกรรม แล้วตั้งตงกู อับดุลลาเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีคนต่อมา นับตั้งแต่เจ้าเมืองไทรบุรี (ปะแงวัน) ไคกลับเข้ามาเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีอีกครั้งหนึ่ง เหตุการณ์ทางเมืองไทรบุรีได้สงบเรียบร้อยมาเป็นเวลานานตลอดรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4

¹ ประกิจ ประจนปัจจนึก, "การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 20.

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทางการปกครองคือ ในปี พ.ศ. 2402 เจ้าเมืองกาบังปาซูนึงแกกรรม เจ้าพระยาไทรบุรีจึงกราบบังคมทูลขอเมืองกาบังปาซูนึงมารวมกับเมืองไทรบุรี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตามที่ขอ เมืองกาบังปาซูนึงจึงรวมกับเมืองไทรบุรีตั้งแต่นั้นมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2415 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทินนามเลื่อนยศพระยาไทรบุรีขึ้นเป็นเจ้าพระยาไทรบุรี และให้ยกเมืองไทรบุรีจากเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ จนกระทั่งได้มีพระบรมราชโองการให้ใช้พระราชบัญญัติปกครองหัวเมือง ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) โดยจัดการปกครองหัวเมืองเป็นรูปมณฑลเทศาภิบาล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมณฑลไทรบุรีขึ้นมา ไทรววมเมืองสตูลในเขตการปกครองมณฑลไทรบุรีด้วย และทรงแต่งตั้งเจ้าเมืองไทรบุรี (อับดุล ฮามิด) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลไทรบุรี โดยได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "เจ้าพระยาอุทิศสงครามรามภักดีศรีสุลต่าน มะหะหมัดรัตนราชบุรินทร์สุรินทร์วิวงศ์ ผดุงทำนุบำรุงเกตุนคร อมรรัตนาณาเขตราชาไชยสวริยาธิบดี วิกรมสิทธิ์ เจ้าพระยาไทรบุรี" ¹

ต่อมาในปี พ.ศ. 2452 รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษได้ตกลงแบ่งปันเขตแดนกันใหม่ เป็นผลให้เมืองไทรบุรีและเมืองเปอริสตกเป็นของอังกฤษ คงเหลือแต่เมืองสตูลเมืองเดียวอยู่ในราชอาณาจักรไทย กระทรวงมหาดไทยจึงประกาศให้หัวเมืองสตูลเป็นเมืองจัตวารวมอยู่กับมณฑลภูเก็ต จนกระทั่งเมื่อการดำเนินการ

¹ 1

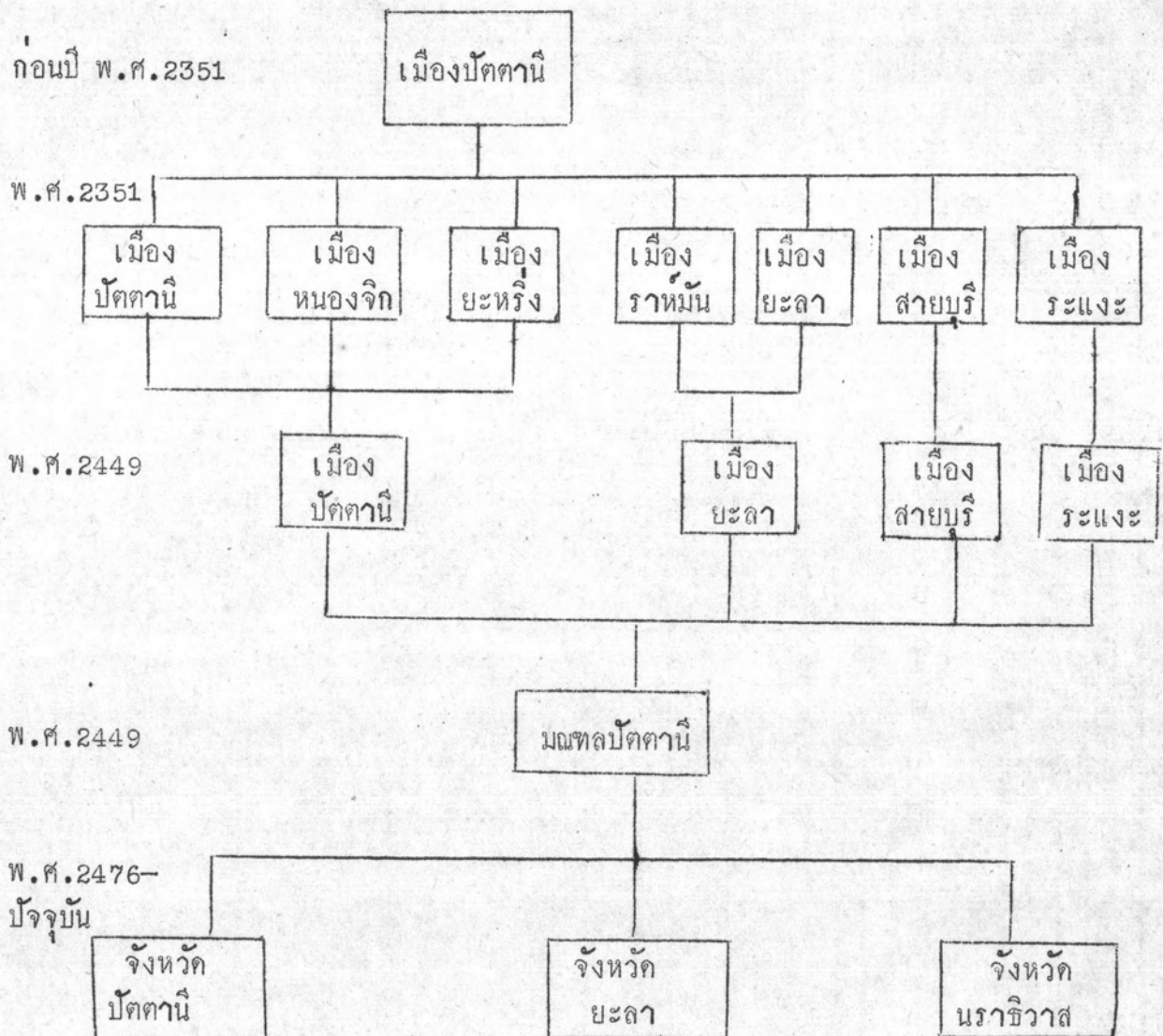
คู่มือราชการจังหวัดและคณะกรรมการจังหวัดสตูล, จังหวัดสตูล (พระนคร : คณะกรรมการประชาสัมพันธ์และพิมพ์เอกสารจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ, 2500), หน้า 13.

สร้างทางหลวงสายคอนเนียง-สตูล เสร็จเรียบร้อยใช้เป็นเส้นทางคมนาคมได้แล้ว จึงทำให้เห็นว่าการคมนาคมจากเมืองสตูลไปยังเมืองสงขลาอันเป็นที่ตั้งศาลาว่าการ มณฑลนครศรีธรรมราชสะดวกกว่าระหว่างเมืองสตูลกับเมืองภูเก็ต¹ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2468 จึงได้โอนเมืองสตูลจากมณฑลภูเก็ตมาอยู่กับมณฑลนครศรีธรรมราช จนรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2476 ซึ่งเปลี่ยนแปลงหลักการแบ่งเขตการปกครองเสียใหม่ เมืองสตูล ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นจังหวัดที่ขึ้นตรงต่อส่วนกลางเช่นเดียวกับจังหวัดอื่น ๆ จนกระทั่งทุกวันนี้.

¹ ขจักษ์ บุรุษพันธ์, ไทยมุสลิม, หน้า 112.

แผนภาพที่ 1

แสดงความเป็นมาของจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส

แผนภาพที่ 2

แสดงความเป็นมาของจังหวัดสกล

